

Història

Pere de Rocabertí, més enllà del capità de la Força de Girona

Enric Bassegoda

La figura de Pere de Rocabertí és coneguda sobretot per la seva faceta de capità i defensor de la ciutat de Girona durant la Guerra Civil Catalana del segle XV (1462-1472). Tanmateix, la joventut i els anys de formació d'aquest personatge són bastant desconeguts. Gràcies a una recerca documental en diferents arxius s'han pogut resseguir uns quants fets protagonitzats per Rocabertí, que mostren com forjà unes actituds -pròpies de la noblesa catalana tardomedieval- que el van acabar convertint en l'indomable i efectiu capità de la Força de Girona.

Escut de la reina Juana Enríquez, esposa de Joan II d'Aragó i mare del rei Ferran el catòlic, situat al jardí dels Alemanys.

Durant els seus anys de joventut va ser un noble orgullós i dur, embolicat tothora en conflictes i avesat a la lluita armada

El carrer de Rocabertí

Passejar pel Barri Vell de Girona és d'allò més enriquidor, sobretot si es fa badant, deixant passar el temps i observant tota la munió de detalls que ens ofereix, alguns de coneguts per tothom, altres de més discrets, amagats, que passen més desapercebuts o que no interessin a tothom. Ja fa temps, en una d'aquestes passejades, vaig veure que un dels carrers porta el nom de Pere de Rocabertí (quina cosa més prosaica, podem pensar); en la placa se'l defineix com a noble i se li dona data de naixença, 1415, i de mort, 1493. Vaig pensar que era un Rocabertí que no coneixia, ja que amb el seu llinatge i amb alguns dels seus membres hi estic familiaritzat, per tal com sóc empordanès i sempre m'ha agradat la història medieval. Vaig buscar a la *Gran enciclopèdia catalana* aquest nom que m'era nou i en vaig trobar la biografia; també vaig poder llegir-la a *Els barons de Catalunya*, de Santiago Sobrequés. Tot es va acabar aquí; havia satisfet la meua curiositat. Bastant temps després, com diu el tòpic, el destí tornà a unir-nos: em va tocar fer la tesi (en la qual encara treballo) sobre el germà d'aquest Pere de Rocabertí, de nom Bernat Hug, i se'm va obrir una possibilitat immensa de biografiar els germans i estudiar d'una manera més detallada aquest llinatge que tant m'havia intrigat temps enrere.

La biografia de Sobrequés

Santiago Sobrequés ja havia esbossat una biografia de referència molt completa de Pere de Rocabertí a *Els barons de Catalunya* i altres obres,⁽¹⁾ com he esmentat, amb la base de fonts escrites com són els *Anales de la Corona de Aragón* de l'historiador

del s. XV Jerónimo Zurita, les actes de les Corts Catalanes, els genealogistes dels Rocabertí d'època moderna i una bona quantitat de documentació d'arxiu inèdita, entre altres fonts, per bé que es concentrà sobretot en els anys de la Guerra Civil Catalana (1462-1472) i els posteriors, que són els anys en què Pere de Rocabertí passà a primera línia del que podem anomenar la història en majúscules. Però no diu gaire res dels seus primers anys de vida, ni tampoc ens aclareix com va arribar a ser baró de Sant Mori, propietat que no era patrimoni de cap branca dels Rocabertí. En si, la biografia que presentà Sobrequés ja ho deia gairebé tot, o almenys tot el que és important sobre Pere de Rocabertí. En aquestes pàgines mostrarem, a través d'algunes referències documentals inèdites, els actes de Rocabertí abans que passés a la primera línia de l'acció política i militar del país, i veurem com forjà una personalitat i unes maneres de fer que foren indispensables per aconseguir l'èxit durant el conflicte; en definitiva, el que aquí es pretén és veure'l una mica més enllà del seu omnipresent paper en la defensa de Girona durant el conflicte armat que enfrontà el rei Joan II i la Generalitat.

Pere de Rocabertí fou el capità de la Força de Girona durant els anys de la guerra, després de respondre ràpidament a la crida que es va fer als nobles perquè acudissin a Girona el mes de maig de 1462 per defensar la reina Joana Enríquez i l'infant Ferran –el futur Ferran el Catòlic–, o el que és el mateix, per defensar la causa del rei davant d'unes institucions del país que se li acabaven de declarar rebels. A Girona s'hi endugué la seva dona Caterina i la seva germana Joana, que passaren a formar part de les

dames de la cort de la reina. En un principi estava a les ordres del mestre de Montesa, el valencià Lluís Despuig, que tenia una dignitat més elevada que Rocabertí; ara bé, quan aquest marxà, es convertí en el cap absolut i demostrà una eficàcia total en la defensa de la ciutat, però a un preu altíssim: s'enemistà amb tothom perquè buscava recursos econòmics on fos, fins i tot expropiant aquells estaments més privilegiats, bàsicament les propietats de l'Església. D'aquí que mantingués conflictes constants amb el bisbe Joan Margarit i el seu llinatge (que també eren uns fermes partidaris del rei Joan). Pere sabia que la guerra era la guerra i que per guanyar-la no s'havien d'escatimar mitjans, que tenia una missió i l'acompliria malgrat tot. És més, després que el rei el rellevés de cap de les forces gironines a causa de les pressions dels qui no estaven d'acord amb l'actitud de Rocabertí, la ciutat va caure en mans de les tropes rebels. L'experiència militar que adquirí en aquestes batalles l'aprofità temps després en les guerres per recuperar el Rosselló contra França, on perdé el seu fill primogènit, de nom també Pere, i on també van destacar amb gran valentia la seva dona i el seu sogre, en la defensa de Canet de Rosselló.

La joventut del capità

Però què sabem de la seva joventut? Com es va formar com a militar i polític? Alguns documents ens donen valuoses respostes. Pere era membre dels Rocabertí de Cabrenys, una branca de la família Rocabertí, barons d'aquesta vila altempordanesa. Tenia tres germans: Dalmau, que era l'hereu i a partir de 1428 va ser el nou baró; Bernat Hug, destinat a la carrera eclesiàstica

L'escut dels Rocabertí al porxo gòtic de l'ermita de la Bovera, a 2 km de Guimerà, a la comarca de l'Urgell.

ca, que entrà a formar part de l'orde de l'Hospital i que fou un dels homes de confiança del rei Joan II, i Joana, casada amb el senyor de Sant Mori, el cavaller Pere de Vilagut. La seva posició familiar no li garantia un futur gaire prometedor; estava destinat a convertir-se en un d'aquells fills de nobles sense benefici que es feien soldats de fortuna per mantenir el seu estatus nobiliari. Però va tenir la sort que el seu germà Dalmau el protegí i el mantingué al seu servei. Així, per encàrrec seu, entre 1446 i 1447 negocià, juntament amb Joan Puig, ciutadà de Barcelona, el casament del baró de Cabrenys amb Beatriu de Cervelló, fins al punt que foren ell mateix i Puig els qui signaren els capítols matrimonials.(2)

Potser mentrestant el seu germà era a Itàlia, on tenia negocis i servia d'ajuda al rei Alfons el Magnànim en les campanyes militars de conquesta del regne de Nàpols, gràcies a les naus de què disposava, element indispensable en les guerres ultramarines. És més, hi ha la possibilitat que Pere participés en aquestes guerres italianes, ja

que un document de 1442 (el més antic de tots els que hem recollit sobre ell) explica un interessant conflicte en el qual va tenir un paper destacat, malgrat que siguin uns afers bastant tèrbols i de mal esclarir.

En un memorial d'assumptes pendents, guardat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó,(3) tramès per la reina Maria el seu marit Alfons, de campanya permanent a Itàlia, es narra com Jofre de Rocabertí, germà del vescomte Dalmau, fou mort prop de Sant Celoni per onze ballesters quan retornava d'una visita que havia fet a la reina. Ràpidament correu el rumor que havia estat la seva cunyada, l'esposa del vescomte, Blanca de Cruïlles, qui ho havia orquestrat, juntament amb altres membres de la família Rocabertí, a causa que Jofre havia permès el casament de l'hereu del vescomtat, de nom també Jofre, amb la filla del vescomte d'Èvol.

Entre els principals autors d'aquest fet, i sembla que també com a autor material, hi havia Pere de Rocabertí, que ràpidament fugí del procés judicial obert contra ell; es va requerir que si arribava a Nàpols, respongués de tals actes. No en sabem res més: no sabem si Pere arribà a Nàpols, i en el cas que ho fes, no sabem si hi va anar per fugir de la justícia o per afegir-se a l'expedició militar. En tot cas, aquest document demostra que Pere ja actuava com a soldat de fortuna, encarregat d'executar els assumptes més bruts de la família. Un altre problema que tenim és que a la genealogia dels Rocabertí de la *Gran enciclopèdia catalana* tenim un Jofre perfectament documentat, germà del vescomte Dalmau, però que no morí fins al 1464; potser es tracta d'un error en la redacció del document, o bé s'hauria de refer l'arbre genealògic de la família Rocabertí i incloure-hi aquest personatge.

Una actitud bel·licosa

Retornem a Pere. Aquesta actitud bel·licosa i conflictiva no era aïllada: anys després, el 1455, va fer costat al seu germà Dalmau en una particular disputa amb Guerau Alemany de Cervelló per un greu conflicte de difamació. Dalmau afirmava que Guerau, que era el seu cunyat, havia fet matar el fill natural dels Rajadell prop de Martorell. El més curiós del cas és que aquests dos nobles s'intercanviaren vuit lletres de batalla, inèdites encara, on es desafiaven contínuament a entrar en un combat a ultrança i també es retreien afers familiars obscurs, com el fet que Dalmau s'havia quedat una herència de la seva esposa que no li pertocava. El combat difícilment devia tenir lloc, ja que els nobles es deien de tot però en poques ocasions s'enfrontaven directament. Ara bé, tots dos van fer múltiples cavalcades en contra de l'altre; les cavalcades eren accions de saqueig en terres d'un noble enemic, molt habituals en època medieval, i foren un precedent clar del bandolerisme de l'edat moderna. En aquestes cavalcades, no cal dir-ho, Pere de Rocabertí actuà contra Cervelló, i en un nou memorial el rei es va veure obligat a posar treves entre els dos bàndols, ja que les seves malvestats provocaven pèrdues, perjudicis i inconvenients a molta altra gent, i també perquè la justícia reial pogués resoldre el conflicte que s'havia establert entre ells.(4)

El conflicte s'allargava i es va enllaçar amb un altre en el qual tornem a trobar els dos germans Rocabertí de Cabrenys enfrontats, aquest torn, amb els seus familiars de la branca vescomtal dels Rocabertí. Els fets succeïren en el pas de 1457 a 1458. De nou coneixem aquest conflicte a través d'un memorial del rei enviat als seus funcionaris per tal que establissin

Convertit per herència en senyor de Sant Mori, Pere de Rocabertí va rebre el títol de baró pels serveis prestats a la monarquia

treves entre aquests dos nous bàndols i les controlessin. I no només ho sabem a través del memorial, sinó també gràcies a una nova col·lecció de nou textos, també inèdits, que són lletres de batalla i records fets als trompetes de desafiaments que es donaven mútuament. En aquest cas, però, els protagonistes foren molts més, a part de Dalmau i Pere de Rocabertí. Per un costat, al bàndol del vescomte Jofre de Rocabertí hi actuaven Ivany de Castre (cunyat del vescomte) i Francesc de Pinós. Aquests dos últims ràpidament prengueren el protagonisme en aquesta lluita, tot desplaçant-ne Jofre, i foren ells qui continuaren les bregues amb els Rocabertí de Cabrenys. Els càstigs que els funcionaris regis havien d'imposar si no es mantenien les treves pactades eren bastant durs: confiscació de béns i empenonament. Amb tot, aquests eren cavallers massa superbs per acatar-les, de manera que se succeïren les cartes reials demanant que es respectessin les treves.(5)

Aquest conflicte no es va acabar aquí, i durant els anys de la guerra provocà un fet si més no curiós. La branca dels Rocabertí de Cabrenys prengueren tots la causa del rei, mentre que la branca vescomtal s'integrà als revoltats entorn del Consell del Principat de Catalunya. Tant Ivany de Castre com Francesc de Pinós feren com Pere i també es convertiren en uns reialistes destacats. Ara bé, en una de les campanyes militars de la guerra, Ivany es trobava defensant el castell de Palau-saverdera el 1464 del setge a què el sotmetia el vescomte de Rocabertí, i curiosament foren les forces de Pere de Rocabertí les qui acudiren en ajuda d'Ivany de Castre i aixecaren el setge, «a pesar del odi que se professaban», en paraules de Zurita i que Sobrequés reprèn en els seus llibres.

Mur septentrional del Castell de Sant Mori. Aquest castell passà a la propietat de Pere de Rocabertí un cop mort el seu cunyat Joan de Vilagut i per donació la seva germana Joana.

L'historiador gironí ignora l'origen d'aquesta animadversió; amb els documents aportats podem intuir que l'enemistat provenia de temps enrere, segurament motivada pels enfrontaments que les lletres de batalla ens evidencien, però el joc d'aliances havia canviat profundament, en aquells moments: Pere i Ivany militaven en el mateix bàndol i s'havien d'ajudar i ajudar la seva causa, malgrat que no havien aconseguit reconciliar-se.

Resposta a dues preguntes

Ens manca encara respondre dues preguntes més sobre la joventut de Pere de Rocabertí: com aconseguí la baronia de Sant Mori i per què es decantà pel bàndol reialista a l'esclat de la guerra. Ambdues preguntes troben resposta, altra vegada, en

fonts documentals. Pel que fa a la primera pregunta, els fons notariais que es guarden a l'Arxiu Històric de Girona ens descriuen perfectament què succeí: la germana de Pere, Joana, estava casada amb Pere de Vilagut, senyor de Sant Mori, un altre noble destacat per tenir una actitud bel·licosa durant tota la seva vida, amb constants cavalcades, saquejos, malvestats, embolicat en diversos casos de segrestos i assassinat, i que també participà en les guerres d'Itàlia. El fet és que Pere morí el 1449 o 1450 sense descendència ni familiars, i deixà la seva vídua com a hereva universal. Ràpidament Pere es convertí en el procurador de la seva germana i gestionà tots els afers derivats del testament de Vilagut, amb el vistiplau del patriarca de la família, el seu germà gran Dalmau.(6) Amb tota seguretat

el que va passar és que Joana devia traspasar tota l'herència al seu germà perquè l'administrés a canvi d'una pensió i de formar part del seu seguici, de la seva casa. I així fou, ja que la trobem sovint amb l'esposa de Pere recollint almoines, fent totes dues de dames de la reina o viatjant juntes per aconseguir alliberar familiars durant la guerra. D'aquesta manera, Pere es convertí en senyor de Sant Mori, i amb tota probabilitat ascendí també en l'estament nobiliari, ja que abans de 1450 fou nomenat donzell i anys més tard era considerat cavaller, una dignitat més elevada. El títol de baró li degué ser atorgat durant els anys de la guerra gràcies als favors que prestà a la monarquia, la qual li concedí també la vila de Maella, a l'Aragó, quan els rebels li confiscaren Sant Mori, possessió que mantingué un cop acabada la guerra.

Pel que fa a la seva adscripció al bàndol reialista, les sospites de Sobrequés es confirmen gràcies als registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Pere de Rocabertí es mostrà sempre fidel a les institucions i a l'ordre constitucional que es trencà amb l'empresonament del príncep Carles de Viana el 1460. Pere fou un dels enviats per les institucions del Principat a Ponent per negociar l'alliberament del príncep, i fou en aquesta estada que es reuní a Alcanyís, el febrer de 1462, amb el seu germà, fra Bernat Hug de Rocabertí, castellà d'Amposta de l'orde de l'Hospital, ambaixador personal del rei. En aquestes reunions son germà el devia pressionar per mantenir-se fidel al rei i oblidar les vel·leïtats de les institucions catalanes, que a poc a poc s'anaven mostrant molt més radicals i enfrontades amb el rei. D'aquesta manera, Pere es decidí no només per la lleialtat envers el seu rei, sinó també per mantenir la lleialtat a la seva família.(7)

Placa del carrer de Pere de Rocabertí, situat al Barri Vell, al darrere de la Catedral.

Fidelitat al rei Joan

La reconciliació entre la monarquia i les institucions era una quimera a mesura que avançava el temps, i d'aquesta manera, quan esclatà la guerra, a la primavera de 1462, Pere fou un dels primers nobles a fer cas de les crides que arribaven des de Girona: calia defensar la reina i l'infant primogènit de l'exèrcit comandat pel comte de Pallars i enviat pel Consell del Principat. Val a dir que la seva carrera militar fou, a partir d'aquest moment, constant (més de quinze anys si comptem la Guerra Civil i les Guerres del Rosselló), i sempre amb una fidelitat absoluta envers el rei Joan; fidelitat que li mostrà en tot moment, fins i tot en els episodis més difícils i, sobretot, quan va ser rellevat de la capitania de Girona. Però aquests són temes que traspassen els límits d'aquestes línies, perquè el que ens interessava era veure com Pere de Rocabertí es formà i fou capaç de convertir-se en aquest militar expeditiu, la seva cara més coneguda i estudiada, que molts ja coneixíem. Hem pogut comprovar, doncs, que durant els anys de la

joventut Pere fou un noble orgullós, embolicat tothora en conflictes armats, amb un caràcter bel·licós, dur i avesat a la lluita armada, facetes que portà als límits màxims durant la guerra i que li permeteren ser protagonista d'uns fets històrics cabdals en la història medieval d'aquest país.

Enric Bassegoda Pineda
és llicenciat en filologia catalana.

Notes:

- (1) SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago: *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Vicens Vives, 1957; i *La Guerra Civil Catalana del segle XIV*, Barcelona, Edicions 62, 1973.
- (2) Arxiu Històric de Girona, Manual del notari Antoni Fresquet, Ca 614, fol. 1v i 2.
- (3) Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre de Cancelleria núm. 2650, fol. 170.
- (4) Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre de Cancelleria núm. 3303, fol. 156v.
- (5) Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre de Cancelleria núm. 3304, fol. 185v i 3291, fol. 36.
- (6) Arxiu Històric de Girona, Manual del notari Pere Cellers, Ca 585, fol. 10v, Ca 614, fol. 181v, Ca 669, fol. 107.
- (7) Arxiu de la Corona d'Aragó, Registre de Cancelleria, 3443, fol. 2v.